

езика при свирене на зурна са свързани с качеството на тона, интонирането и щрихите. Зурнаджии, които активно работят с устата и езика, постигат по-интересни изпълнителски резултати, особено когато съчетаят това умение с добре овладяна техника на изпълнителско дишане. Съчетаването на *духовка* и *устовка* е един от белезите на зурнаджийско майсторство. Вероятно понятието *чене* в речника на зурнаджиите се свързва с нещо повече от техника на езика при свирене – положение на устните, на лицевата мускулатура, роля на зъбите. Разказ на млад зурнаджия за уменията на чичо му и на свирачи от чужбина, е показателен както за изпълнителското майсторство като комплексна работа на *ченето* и езика, така и за техническите възможности, които предлага коремното изпълнителско дишане: “Чичо ми Шеин работи и с чене. Докато те (петричките зурнаджии – б.а.) – само с език и с пръсти. А с ченето е ного важно да работиш. Езика под писката, над писката – абе това са големи техники. А те право си свират, разбираш ли. Примерно само р-р-р – така си го използват. (А с ченето какво работиш, как го движиш?) Нали има някои индийски, арабски дето правят а-а-а. Е така мога да ти накарам зурната да плаче просто. Като си свирим, тя просто си плаче зурната... Апа наскоро бех в Предел и отидох при тия йорданците. И при тех един гайдар... И му дадох една голяма зурна... А той па като зе да свири, накара зурната да плаче. Не с чене, ами с корем. Некак си с въздух” [С.К., 10/2001, с. 54].

Зурнаджиите отбелязват особено важната роля на пръстите в изпълнителския процес. Техническите възможности на зурната – тонов обем от две октави, пълен хроматичен звукоред – трябва да се постигнат от свирача върху гриф от седем пръстови отвора и това налага определена постановка на ръцете и пръстите. За извличане на някои тонове положението на пръстите не може да бъде усвоено, без да бъде предадено от учителя на ученика. *Пръстовката* при зурнаджиите, заедно с *духовката* (дишането) се оказват реализация на тайното знание на майстора свирач, канали по които то се предава на посвещавадения млад музикант.

Работата с пръстите за зурнаджиите е белег за майсторството на свирача и на индивидуалния му стил: “Ние му викаме на това за стила пармак. Самир свири на чичо му пармако – на Шеин. Пръстовка. А аз със Селим не можеш да ни различиш. Със Селим един пармак имаме. Ако реша аз кат него ке свирам точно. Но малко се делим от него. (По кое се делиш?) По пръстовката. Малко бегам към брат ми Шеин” [Д.К., 10/2001, с. 53].

Положението на ръцете при свирене на зурна е специфично. Обикновено при духовите инструменти лявата ръка е горе, по-близо до устата и мундщука, а дясната долу. Зурнаджиите поставят ръцете си обратно – дясната ръка при тях обикновено е горе, върху пръстовите отвори до *баиляка*, а лявата – долу, върху пръстовите отвори към *шатора*. Самите зурнаджии казват, че “леваците държат лявата ръка отгоре” и че “които на зурните са деснаци, на кларинет са леваци” [АИФ, I № 100, с. 17].

Само при гоцеделчевски зурнаджии сме наблюдавали едно типично движение на ръцете при свирене. В определен момент свирачът надува зурната, поставя пръстите на едната ръка върху пръстовите отвори, а другата ръка прилепя с дланта към отвора на *шатора*. Музикантите обясняват, че го правят за да “слушаме по-ясно”, “звука да идва към мене, да слушам по-убаво” [А.С., с. 40].

Майсторското свирене изисква комплексни качества. Умението да се съчетават и синхронизират правилно дишане, подходяща позиция на устните и езика спрямо